

Günəl Musayeva
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Qafqazşünaslıq İnstitutunun
Qafqaz ölkələrinin beynəlxalq əlaqələri şöbəsinin müdiri
alieva.gun@gmail.com
ORCID iD: 0000-0002-6940-6207
<https://doi.org/10.59849/2709-5096.2024.1.20>

İNFORMASIYA SAHƏSİNDƏ RUSIYA-ERMƏNİSTAN ƏMƏKDAŞLIĞI: DİASPORA VƏ İCTİMAİ TƏŞKİLATLARIN TƏSİRİ

Annotasiya

İnformasiya məkanında əməkdaşlıq Rusiya-Ermənistan münasibətlərində xüsusi yer tutur. Tərəflər üçün bütün növ informasiya mübadiləsi əməkdaşlığın mühüm forması hesab edilir. Məqalədə iki dövlət arasında ümumi informasiya məkanının hazırkı vəziyyəti və problemləri təhlil edilir. Ermənistan kütləvi informasiya vasitələrində Rusiya mövqeyi və rus dilinə olan münasibət araşdırılır. Rusiya-Ermənistan münasibətlərinə diaspor amili də öz təsirini göstərir. Ermənistanda diasporun böyük potensiala malik olduğu, sosial və maliyyə kapitalı gətirdiyi barədə ümumi anlayış var. Məqalədə Rusiyada fəaliyyət göstərən erməni diasporu, təşkilatları və onların əsas fəaliyyət istiqamətləri araşdırılır.

Açar sözlər: Rusiya, Ermənistan, informasiya sahəsi, fəaliyyət, diaspor

Gunel Musayeva

COOPERATION OF RUSSIA AND ARMENIA IN THE SPHERE OF INFORMATION: IMPACT OF DIASPORA AND PUBLIC ORGANIZATIONS

Annotation

Cooperation in the information sphere takes a special place in Russian-Armenian relations. For the parties, all kinds of information exchange is considered an important form of cooperation. The article analyzes the current situation and problems of the common information space between the two states. The position of Russia and the attitude towards the Russian language are studied in Armenian mass media. Diaspora factor also has its influence on Russian-Armenian relations. There is a common understanding that the diaspora in Armenia has great potential and brings social and financial capital. The article examines the Armenian diaspora, organizations and their main activities in Russia.

Keywords: Russia, Armenia, information sphere, activity, diaspora

Giriş

Rusiya-Ermənistan humanitar əməkdaşlığında informasiya sahəsi özünəməxsus yer tutur. Bu sahədə əməkdaşlıqda Rusiyanın başlıca məqsədi Ermənistanı Rusiya informasiya məkanında qoruyub saxlamaq, əks təsirini gücləndirmək olmuşdur. Ermənistanın məqsədi isə yaydığı informasiyalarla Rusiyanın Türkiyə və Azərbaycanla münasibətlərini soyuqlaşdırmaq, Ankaranı rəqib kimi təqdim etmək, Cənubi Qafqazda Ermənistanı Rusiyanın müttəfiqi kimi göstərmək olmuşdur.

1991-2023-cü illərdə Rusiya və Ermənistan arasında humanitar əməkdaşlığa diaspor və ictimai təşkilatlar da təsir göstərir. Müasir beynəlxalq münasibətlərdə diasporun fəaliyyəti siyasətin resurs bazası kimi də qiymətləndirilir. Rusiya erməniləri Rusiyada fəaliyyət göstərən ən böyük diasporlardan biridir. Müxtəlif illərdə Rusiya-Ermənistan münasibətlərinin inkişafında erməni diasporu özünəməxsus yer tutmuşdur.

İnformasiya sahəsində əməkdaşlıq: hədəf nədir?

Rusiya Federasiyası humanitar əməkdaşlıqda dövlətlərin informasiya sahəsində qarşılıqlı fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasına xüsusi önəm verir. Ona görə də Rusiya Ermənistanda rusdilli qəzetlərin və jurnalların çapında maraqlıdır. Ermənistanda “Komsomolskaya Pravda”, “MK Ararat”, “Arqumentı nedeli”, “Arqumentı i faktı” qəzetlərinin yerli əlavələrlə regional versiyaları dərc olunurdu. “Respublika Armenii” qəzeti rusdilli dövlət qəzeti kimi 1990-cı ilin oktyabr ayından çap edilir. Bu qəzet 2002-ci ildən “Ayastani Anrapetutyun” qəzetinin rusdilli variantı kimi, sonralar isə ayrıca nəşr kimi çap olunmağa başladı. Burada həftəlik xəbər məqalələri rus dilində Rusiyaya dair mövzulara həsr edilirdi. 2017-ci ildən gündəlik “Ayastani Anrapetutyun” qəzeti və rusdilli “Respublika Armenii” nəşri səhmdarı Ermənistan Respublikası olan “Armenpress” Dövlət İnformasiya Agentliyi QSC-nin tərkibində fəaliyyət göstərirdi. Lakin 2023-cü il iyunun 1-dən qəzet öz çapını dayandırdı. Müvafiq qərar Dövlət İnformasiya Agentliyi “Armenpress” Qahalı Səhmdar Cəmiyyətinin səhmdarının səlahiyyətli nümayəndələrinin ümumi yığıncağında qəbul edildi. Belə bir qərarın qəbul edilməsinin səbəbi maliyyə göstəricilərinin yekun hesablamaları və qəzetin aşağı gəlirliliyi ilə əsaslandırılırdı [3].

Bu qəzetlərin nəşrinə ayrılan maliyyə vəsaiti “Armenpress” saytında gürcü, çin və fars dillərində xəbərlərin hazırlanmasına və dərcinə, habelə xaricdə müxbir ofislərinin açılmasına yönəldildi [19].

Ermənistanda “Qolos Armenii” adlı ictimai-siyasi qəzeti gündəlik rus dilində dərc edilir. Yazılan məqalələrin istiqaməti əsasən antitürk, anti-Azərbaycan və anti-rus xarakteri daşıyır. Qəzetdə əsasən qərbyönlü məqalələr çap olunurlar.

Gündəlik rus dilində dərc olunan müstəqil ictimai-siyasi qəzetlərdən biri “Novoye vremya”dır. Məqalələri əsasən Ermənistan hakimiyyətinin əleyhinə olur. İkraha və karikatura rəsmləri ilə dərc edilən məqalələr qəzetdə yer alır.

İnformasiya sahəsində əməkdaşlıqda televiziya və radio özünəməxsus yer tutmuşdur. Ermənistanda rus dilinin yayılmasında Rusiya televiziya və radio proqramları böyük rol oynamışdır. 2000-ci ildə Ermənistanda qəbul edilən “Televiziya və radio haqqında” qanuna əsasən ictimai televiziya və radio şirkətlərinə milli azlıqlarının dillərində xüsusi proqramların və verilişlərin yayımlanması üçün efir vaxtı ayırmağa icazə verildi. Bununla yanaşı ciddi məhdudiyətlər də qoyuldu. Belə verilişlərin müddəti televiziya da həftədə bir saatdan, radioda isə gündə bir saatdan çox olmamalı idi [5]. Qanunla özəl kanallara rus dilində bədii və ya cizgi filmlərinin yayımına icazə verildi. Lakin Ermənistan rus dilində xəbərlərin yayımlanmadığı Müstəqil Dövlətlər Birliyinə üzv olan yeganə dövlətdir.

Rusiyanın “Perviy”, “RTR Planeta” və “Kultura” telekanalları, eləcə də MDB ölkələrinin dövlətlərarası “Mir” telekanalı pulsuz sosial paketə daxil idilər. Yəni, damda adi televiziya antenası olan Ermənistan sakinləri hələ də bu kanalları ictimai multipleksdə qəbul etmək imkanı var idi.

2020-ci il iyunun 18-də Ermənistan parlamenti “Audiovizual media haqqında” qanun layihələri paketini və “Lisenzialaşdırma haqqında” qanuna “Televiziya və radio haqqında” qanunun dəyişdirilməsini nəzərdə tutan dəyişiklikləri müzakirəyə qoydu. Dəyişiklik mahiyyət etibarı ilə audiovizual media xidmətlərinin və audiovizual informasiyanın yayımçıların statusunu müəyyən edir, lisenzialaşdırma, icazə və bildiriş proseduru, hüquq və vəzifələrin əsaslarını, habelə fəaliyyət zamanı yaranan münasibətləri tənzimləyirdi. Qanun layihəsi 2020-ci il iyulun 16-da parlament tərəfindən qəbul edildi, avqustun 5-də prezident tərəfindən imzalandı və qüvvəyə mindi [16].

Qanunun əvvəlkindən əsas fərqi ondan ibarətdir ki, burada dövlət dilinin gücləndirilməsi, bütün televiziya kanallarının mülkiyyət formasından asılı olmayaraq erməni dilinə keçidi nəzərdə tutulurdu. Yeni qanuna əsasən, digər dillərdə olan bütün verilişlər erməni dilinə dublyaj edilməli və ya subtitrlərlə yayımlanmalı idi.

Əslində yeni qanun Ermənistanda yeni hakimiyyətin siyasətinə uyğun gəlməyən rus dilini sıxışdırmaq məqsədi daşıyırdı. Hələ 2018-ci ilin iyununda təhsil və elm naziri A.Arutyunyan müxtəlif tədbirlərin, o cümlədən elmi simpoziumların erməni dilinə tam sinxron tərcüməni təmin etmədikləri təqdirdə təşkilatçıların böyük məbləğdə cərimələnməsi təşəbbüsü ilə çıxış etmişdi [8].

Ermənistanda Rusiya telekanallarının kifayət qədər geniş auditoriyası olsa da yeni qanunvericilik tələblərinə əsasən onlar yalnız kabel televiziya vasitəsilə yayımlanırdı. Ermənistanda isə hər bir vətəndaş bunu ödəmək gücündə deyildi. 2021-ci il yanvarın 1-dək Rusiya ilə Ermənistan arasında xüsusi saziş imzalanmalı idi. Əks təqdirdə Rusiya telekanallarının multipleksdə yayımlanması mümkün olmayacaqdı. Qanuna əsasən, hər hansı xarici telekanal ictimai multipleksə düşərdisə, o zaman o, yeddi il qüvvədə olurdu [18].

2020-ci ilin yanvar ayında qanun layihəsi açıqlanarkən Rusiya Federasiyasının Xarici İşlər Nazirliyində çəşqinlik yaratdı. Qanunun ilk oxunuşunda Rusiya tərəfi

erməni tərəfdaşları ilə müvafiq əməkdaşlığa hazır olduğunu bildirdi. Bunu Rusiyanın İrəvandakı səfirliyi dəfələrlə bəyan etdi. Lakin müvafiq dövlətlərarası müqaviləni qısa müddətdə hazırlayıb imzalamaq çətin idi. Televiziya və Radio üzrə Milli Komissiyanın sədri Tigran Akopyanın yaydığı bəyanatda bildirdi ki, multipleksdə xarici telekanalların olması “Ermənistanın milli təhlükəsizliyinə təhdid yaradır” və Rusiya səfirliyi də bu yanaşma ilə razıdır. Lakin o bildirdi ki, milli təhlükəsizlikdən yox, “informasiya” və “dil təhlükəsizliyi”ndən danışdığı üçün yanlış çatdırılmışdır, Rusiya telekanallarından ümumiyyətlə, bəhs etməmişdir.

Ondan sonra Rusiyanın İrəvandakı səfirliyi də yeni qanuna dair münasibətini bildirmişdi ki, bu məsələ suveren dövlət kimi Ermənistanın daxili işi olsa da Ermənistanda yayımlanan Rusiya televiziya kanallarının taleyinə birbaşa təsir edəcəkdir. Səfirlik həmçinin ümid etdiyini bildirmişdi ki, qeyd olunan mülahizələr davam edən müzakirələrin ümumi mənzərəsini tamamlayacaq, xüsusən də yeni qanun iki ölkə və xalqlar arasında münasibətlərin ümumi kompleksinin mühüm hissəsi olan informasiya siyasətinə mütləq əhəmiyyətli təsir göstərəcəkdir [14].

“Dil təhlükəsizliyi”nin xüsusi maddədə qeyd olunduğu yeni qanunda rus dilinin tamamilə sıxışdırılması nəzərdə tutulurdu. Qanun layihəsinin tərəfdarları hesab edirdilər ki, Ermənistanda digər xarici telekanallarla maraqlananların sayı azdır, Rusiya kanalları isə bir sıra məsələlərdə Ermənistanın informasiya siyasəti ilə üst-üstə düşməyən fikirlər səsləndirir və müvafiq olaraq ictimai fikrə ziyan vurur.

Yeni qanun həm ictimaiyyətdə, həm də mətbuatda tənqidlə qarşılandı. Məsələn, İrəvan Mətbuat Klubunun rəhbəri Boris Navasardyan qeyd edirdi ki, qəbul edilən qanun söz azadlığını məhdudlaşdırmayacaqdır, bununla belə, o, dövlətin yerüstü yayımda inhisarını qoruyur və bu, medianın inkişafına mane olur. Dövlətin uzun müddətdir yayımı inhisarına almasını tənqid edərək deyirdi ki, əgər, əvvəlki dövrlərdə analoq yayım dövründə sırf texnoloji imkanlar məhdud olduğu üçün bu, müəyyən dərəcədə özünü doğruldurdusa, rəqəmsal yayıma keçəndən sonra eyni yanaşmanı saxlamaq sadəcə olaraq keçmişdə qalmaq deməkdir, belə vəziyyət televiziya sənayesinin inkişafına mane olur. Mətbuat Klubunun Rəhbəri onu da bildirmişdi ki, hakimiyyətin Rusiya kanallarının yayımını birdən-birə dayandırması yanlışdır. Onun sözlərinə görə, hakimiyyət qanun pozuntularından istifadə edə bilər. Məsələn, o, televiziya kanallarının seçki qanunvericiliyinə və səsvermə ərəfəsində bir günlük sükutu nəzərdə tutan Seçki Məcəlləsinə əməl etməli olduğunu, xarici televiziya kanallarının isə bu tələbə əməl etmədiyini misal çəkirdi. Onun fikrincə, bu, sanksiyalar və son nəticədə lisenziyadan məhrum etmək üçün kifayət qədər əsas ola bilər [12].

Rusiya televiziya kanallarının Ermənistanda o qədər də populyar olmadığına diqqəti cəlb edən Qafqaz İnstitutunun direktoru, politoloq Aleksandr İskəndəryan isə qeyd edirdi ki, iki-üç il əvvəl əlində olan məlumatlara görə, bu kanallara əhalinin 6%-dən az hissəsi baxırdı. Ola bilsin ki, qanunda bəzi qeyri-müəyyənlik elementləri vardır. “Amma mən düşünürəm ki, orada anti-Rusiya komponenti vardır” [12].

Ümumiyyətlə, audiovizual media haqqında yeni qanunun müddəaları Rusiya kanallarının daimi auditoriyasını təşkil edən çoxsaylı Ermənistan vətəndaşlarının maraqlarını nəzərə almırdı. Monoetnik ölkə olan Ermənistanı Rusiya telekanallarının yayımı heç bir təhlükə ilə təhdid etmirdi. Amma görünür, yeni qanunda əsasən siyasi məqsədlər nəzərə alınmışdı. Yeni hökumət açıq şəkildə anti-Rusiya mövqeyində idi. Hökumətyönlü media və sosial şəbəkələrdə də açıq-aşkar Rusiya əleyhinə fikirlər yer alırdı.

2020-ci ilin avqustunda qəbul olunan qərara əsasən, Rusiya telekanallarının Ermənistanda yayınlanması hökumətlərarası müqavilə əsasında həyata keçirilirdi. Lakin 2023-cü ilin sentyabr ayında Ermənistan hakimiyyəti Rusiya telekanallarının bağlanması məsələsini yenidən gündəmə gətirdi. Hakim Mülki müqavilə fraksiyasının deputatı Lusine Badalyan bildirdi ki, Rusiya telekanallarının məzmunu anti-ermənidir və ölkənin təhlükəsizliyinə təhdiddir. O, dövlətin təhlükəsizliyinə təhlükə yarandıqda, fayda verib-verməməsindən asılı olmayaraq, müəyyən addımların atılacağını bildirdi [1].

Rusiya telekanallarının bağlanması Ermənistanda uzun müddətdir müzakirə olunurdu. Deputat qeyd edirdi ki, hər bir televiziya ilə bağlı məsələ müzakirə olunanda bu mövzu gündəmə gəlir.

Ermənistanın Nazirlər Kabinetinin aparat rəhbəri Arayik Arutyunyan Rusiya mətbuatının Ermənistana qarşı hibrid müharibəsi apardığını bildirirdi. O, sentyabrın 20-də İrəvanda Dağlıq Qarabağdakı vəziyyətlə bağlı yaranmış etiraz aksiyası iştirakçılarının hökumət binasına soxularaq orada amerikalı desantlarla rastlaşdıqları barədə xəbərləri aşağıdakı kimi, şərh etmişdi: “Bu, tam dezinformasiyadır. Həmin gün bir nəfər də olsun etirazçı hökumət binasına daxil olmamışdır, üstəlik, orada amerikalı desantçılar da olmamışdır”[20]. Rusiya telekanallarının ən iyirənc təbliğatçılarının ermənilər olduğuna diqqət çəkən Arayik Arutyunyan RT-nin baş redaktoru Marqarita Simonyan, əri Tiqran Keosayan, Life-in qurucusu Aram Qabrelyanov və “Qovorit Moskva” radiosunun baş redaktoru Roman Babayanın adlarını çəkmişdi.

İrəvan Mətbuat Klubunun rəhbəri Boris Navasardyan da Rusiya telekanallarının bağlanmasının lehinə çıxış etmişdir. O bildirdi ki, Ermənistanın Televiziya və Radio Komissiyası artıq hökumətə “Perviy Kanal” və “Rossiya 1”-in ictimai multipleks yayımı haqqında Rusiya Federasiyası ilə dövlətlərarası sazişin ləğvinə imkan verən hüquqi əsaslar təqdim etmişdir. Lakin bu kifayət olmadığı üçün onlar alternativ platformalar üzərində işləməyə davam edəcəkdilər. Bildirdiyinə görə, Rusiya tərəfi qeyd olunan pozuntuları təsdiqləmiş, Ermənistan tərəfi isə bununla razılaşmışdı [17].

Araşdırmalar göstərir ki, Rusiya Ermənistanı tək-cə Cənubi Qafqazda deyil, həm də regionda aktiv təsir meydanına çevirmək üçün lazım olan təşkilati və intellektual resurslarından istifadə etmişdir. Ermənistanda “Məxməri inqilab”dan sonra

hakimiyyətə gələn rejim Rusiya ilə münasibətlərdə ehtiyatla davranmışdır. Media sahəsində Rusiya ilə əməkdaşlıq 2018-ci ildən etibarən zəifləməyə doğru getmişdir.

Əməkdaşlığa diasporun və ictimai təşkilatların təsiri

Erməni diasporası həmçinin Spyurk – Ermənistandan kənarında yaşayan erməni icması adlanır. Erməni dilinin lüğətində spyurk sözü “səpələnmək və ya müxtəlif istiqamətlərə yayılmaq” kimi izah olunur. Söz həm elmi dövriyyədə bir termin kimi, həm də sosial praktikada və gündəlik nitqdə istifadə olunur. Diaspora sözünün qədim yunan dilindən tərcüməsi də elə “səpələnmək, yayılmaq” mənasını verir və ilk dəfə bu söz İbranicə İncilin yunanca tərcüməsində yəhudilərin başqa millətlər arasında yayılmasına dair istifadə olunub [4, s.8]. Yəhudilər sonradan diaspora sözünü ivrit dilində olan “qalut” (-qovulmaq) sözü ilə əvəzlədilər. Bu termini yəhudilər tarixdə yaşadıkları zorakılıq və faciəvi hadisələrin əhəmiyyətli və obyektiv sübutu kimi göstərirlər. Ermənilər də məhz yəhudilərin bu addımlarından qaynaqlanaraq özlərini “doğma yurd yuvalarından qovulmuş” biriləri olaraq tanımaq istəyirlər.

XX əsrin ikinci yarısında erməni transmilli şəbəkələri və onların yaratdığı siyasi layihələr, tarixdə olmayan qondarma “erməni soyqırımı”, “Artsax” və s. xarici siyasətdə manipulyasiya və digər dövlətlərin daxili proseslərinə təsir aləti kimi istifadə olunmuşdur.

Ermənistan hakimiyyəti Rusiyadakı erməni təşkilatlarına və diasporaya ölkənin beynəlxalq aləmdə mövqelərini gücləndirməkdə vasitə olaraq baxmışdır. Rusiyada kifayət qədər böyük və aktiv fəaliyyət göstərən ermənilərin yaşaması və təşkilatlarının fəaliyyət göstərməsi Ermənistanın Rusiya ilə münasibətlərinə təsir etmişdir.

Rusiyada 2010-cu ildə siyahıyaalma məlumatlarına görə, 1.182.388 erməni yaşayırdı. 2021-ci ildə isə bu 946 172 təşkil etmişdi [10]. Rusiyada ermənilərin çoxluğuna baxmayaraq, onların əksəriyyəti Ermənistanda həyat şəraitinin ağırlığı səbəbindən işləmək üçün gələnlərdir. Bunun əsas səbəbi Rusiyaya miqrasiyanın asanlıığı, dil maneələrinin, viza rejiminin olmamasıdır. Yeni gələn ermənilərin Rusiyada yerləşməsinə əvvəllər məskunlaşmış qohumları kömək etmişlər. Lakin onların çoxu ümumiyyətlə diaspor qruplarına qoşulmur.

Ermənilər Rusiyaya təkcə Ermənistandan deyil, Özbəkistan, Gürcüstan, digər yeni müstəqil dövlətlərdən də köçmüşlər. Ona görə də Rusiyadakı erməni diasporunun strukturu yekcins deyildir. Bəzi yerlərdə kompakt olsa da bütün ölkədə məskunlaşma belə deyildir. Əsasən Stavropol, Krasnodar və Rostov bölgələrində onların sayları çoxdur. Rusiya imperiyası ərazisində ermənilərin yaratdıqları strukturlar- ictimai birliklər, məktəblər, media və s. sovet hakimiyyəti illərində praktiki olaraq ləğv edildi.

Erməni Spyurku münaqişələr, toqquşmalar və müharibələrdə təsir vasitəsi kimi nəzərdə tutulmuşdu. Azərbaycanca qarşı əsassız ərazi iddiaları başlayanda bu məqsəd özünü aydın şəkildə göstərdi. Ermənistan Azərbaycanın Qarabağ bölgəsini işğal

etməyə başladıqdan sonra Rusiya erməniləri milli özünütəşkilat üçün yeni stimula qazandılar. 1988-ci il martın 13-də Moskvadakı Surb Harutyun kilsəsi yaxınlığında hər həftə keçirilən güclü mitinqlərlə eyni vaxtda Qarabağ Komitəsi quruldu. Onun fəalları Koryun Nahapetyan, Manuk Şamirov və Ruben Gevorqyan idi.

Bundan sonra Moskva ermənilərinin və kilsə xadimlərinin təşəbbüsü ilə kiçik təşkilatların böyük icma strukturunda birləşdirilməsi prosesinə başlandı. Bu, 1989-cu il iyunun 29-da Moskva şəhəri Mako Mədəniyyət Cəmiyyətinin qurulmasına səbəb oldu [9]. 1990-cı il iyunun 13-də Makonun Şurası və İdarə Heyəti yaradıldı. 1991-ci il noyabrın 30-da Moskvadakı Tsvetnoy bulvarındakı Parlament Mərkəzində Moskva Erməni İcmasının təsis yığıncağı keçirildi. Ruben Melkonyan Şuranın sədri, Qeqam Xalatyan isə İdarə Heyətinin sədri seçildi. 1992-ci il iyunun 25-də icmada parçalanma baş verdi. İcma üzvlərinin bir hissəsi təşkilatı tərk edərək 1993-cü il fevralın 16-da qeydiyyatdan keçmiş yeni Moskva Erməni İcması yaratdı. Şuranın sədri Samvel Qriqoryan, İdarə Heyətinin sədri isə Qeqam Xalatyan oldu.

Bəzi ermənilərin və ruhanilərinin bu iki strukturun birləşdirilməsi təşəbbüsünə başlansa da nəticədə yeni bir təşkilat yarandı. Bu, 1993-cü il iyunun 20-də yaradılan Moskva Erməni Assambleyası oldu. Onun prezidenti Serj Cilavyan seçildi. Moskva Erməni Assambleyası əsasında 1993-cü il iyulun 22-də Beynəlxalq Erməni Assambleyası, 1994-cü ilin dekabrında isə Dünya Erməni Assambleyası yaradıldı. Bu strukturların prezidenti də Serj Cilavyan oldu.

Moskva ermənilərinin təşkilatlarının qurulmasında yeni yüksəlişə Rusiyada 1996-cı ilin iyununda qəbul edilmiş “Milli-mədəni muxtariyyətlər haqqında” qanun səbəb oldu. Paytaxtın rayonlarında erməni təşkilatları quruldu. Moskvanın Cənub-Qərb dairəsində S. S. Qriqoryanın sədr olduğu vahid qəza muxtariyyəti əsasında 1997-ci il sentyabrın 13-də ümumşəhər erməni muxtariyyəti qeydə alındı. 1998-ci il fevralın 15-də “Arbat” mehmanxanasında Moskvanın digər rayonlarının 9 muxtariyyəti qanuni ümumşəhər strukturu yaratmaq üçün təsis konfransı keçirəndə qeydiyyatdan alınmadı.

N.Muradyanın sədrliyi ilə 1999-cu il sentyabrın 4-də “Miatsum” regional ictimai təşkilat quruldu. 2000-ci il mayın 25-də “Prezident” mehmanxanasında keçirilən təsis qurultayında bu təşkilat köhnə adı Moskva Erməni İcması olan yeni icma strukturuna çevrildi. Şuranın sədri N. Tevanyan, İdarə Heyətinin sədri isə R. Arutyunov seçildi.

Xarici ölkələrdə, o cümlədən Rusiyada yaşayan ermənilərin təşkilatlanması Ermənistan hakimiyyətinin bütün erməniləri birləşdirmək üçün yeni təşəbbüs irəli sürməsinə səbəb oldu. 1999-cu ilin payızında İrəvanda Ermənistan Respublikası rəhbərliyinin təşəbbüsü ilə “Ermənistan – Diaspora” I qurultayı keçirildi. Məhz bu hadisə onun işində iştirak edən Rusiya erməni nümayəndə heyətinin bir çox üzvləri arasında ümumrusiya erməni təşkilatının qurulmasını ideyasını formalaşdırdı. Rusiya erməni icmasının ayrı-ayrı nümayəndələri və qruplarında bu ideya hələ əvvəllər

də var idi. Qruplardan birinin lideri məşhur rusiyalı sahibkar, Rusiya Erməniləri İttifaqı (REİ) Ümumrusiya ictimai təşkilatının yaradılmasının əsas təşəbbüskarı və ideoloqu olan Soqlasie Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin prezidenti Ara Arşaviroviç Abramyanyan idi. Məhz o və onun həmfikirləri təşəbbüs qrupunu formalaşdırmağa və ideyanı həyata keçirməyə nail oldular.

Yeni ittifaqın ideyaları digərlərindən fərqlənirdi. Bu təşkilatın qurucuları başlıca məqsədlərini ört-basdır edərək bəyan etdilər ki, qurum hakimiyyət orqanları ilə qeyri-hökumət təşkilatları arasında münasibətlərin yeni modeli rus dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsi niyyəti güdür. Çünki bundan əvvəlki ittifaqlarının dağılmasının səbəbi məhz Rusiyanın maraqlarına uyğun olmaması idi. İttifaqın qurucuları bildirdilər ki, Rusiya Erməniləri İttifaqının məqsədi ümummilli əhəmiyyət kəsb edir və ona doğru real irəliləyiş çox böyük resurslar- insan, intellektual, maliyyə və s. tələb edir. Bu isə bütün milli potensialın səfərbər edilməsinin zəruriliyini irəli sürür. Onların fikrincə, uğurun başlıca şərti dünyaya səpələnmiş yeddi milyon erməninin başa düşməsidir ki, biz yalnız aydın və dəqiq qarşılıqlı fəaliyyət mexanizmlərinə malik olmaqla vahid erməni xalqına çevrilə bilirik [6].

Tədqiq edilən illərdə REİ-nin Rusiya üzrə 85 regional və 647 şəhər filialı var idi. İttifaqın fəaliyyətinin miqyasının böyük olmasına baxmayaraq, ermənilərin bir çoxu ona və rəhbərliyinə inamsızlıqla yanaşırdılar. Bu inamsızlıq 2021-ci il parlament seçkilərində Ara Abramyanyanın Alyans partiyasından olan Tigran Urixanyanla ittifaqda iştirakından sonra və nəticələri bəlli olduqda daha da artdı. Onlar cəmi 0,95% səs toplamışdılar. Bununla belə, ittifaqın rəhbərləri Ermənistanın daxili vəziyyəti və mövcud hakimiyyətin siyasəti ilə bağlı öz fikirlərini mütəmadi olaraq bildirirdilər [2].

Rusiyada həmçinin Erməni Məclisi, Sankt-Peterburq Regional Erməni Milli-Mədəni Muxtariyyəti, Rostov Erməni İcması, Nairi Stavropol Regional Erməni Milli-Mədəni Muxtariyyəti, Soçi Sevan Erməni Cəmiyyəti və s. erməni təşkilatları, Samvel Karapetyanın rəhbərliyi altında Taşir fondu, Rostov vilayətində Martakert Xeyriyyə Fondu, Urartu Gənclər və Uşaqlara Dəstək Fondu və s. da fəaliyyət göstərirdi.

Diasporla Ermənistan hökuməti arasında münasibətlərin bəzi özünəməxsusluqları olmuşdur. Uzun illər diaspor Ermənistanda daha çox layihələrə sponsorluq edən alət olaraq qəbul edildiyindən hökumət rəsmiləri onun gücləndirilməsindən ehtiyat edirdilər. Ermənistanın birinci prezidenti Levon Ter-Petrosyan diasporla geniş əlaqələrin qurulmasının tərəfdarı deyildi. Robert Köçəryan isə sponsorluq məqsədi ilə Qərbi ermənilərlə münasibətlərin qurulmasına diqqət yetirirdi. Diasporla Ermənistan arasında münasibətlərdə müəyyən qədər canlanma Serj Sarkisyanın hakimiyyəti illərində baş verdi. Ölkədə Diaspor Nazirliyi yaradıldı. Diasporun nüfuzlu nümayəndələri və yalnız bir neçə icmanın üzvləri ilə yaradıldığından bu iş qismən həyata keçirildi.

N.Paşinyan hökuməti Diaspor Nazirliyini ləğv etdi. Onun əvəzində yeni qurum - Zareh Sinanyanın rəhbərlik etdiyi Ermənistan Respublikasının diasporla iş üzrə baş ofisi yaradıldı. Lakin yeni qurum və onun rəhbəri dəfələrlə tənqid edildi. Daha öncə N.Paşinyan hakimiyyətini dəstəkləmə də, İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı bu qurum mövcüd hakimiyyətə qarşı əsasən mənfi münasibət göstərdi.

Hərbi əməliyyatlar başlayan andan Rusiya erməniləri Ermənistana dəstək verməyə başladılar. Diaspor nümayəndələri həm maddi yardım göndərdilər, həm də maliyyə dəstəyi üçün vəsait topladılar. İlk olaraq 2020-ci ilin sentyabr ayının sonunda Rusiya Erməniləri İttifaqı yardım göndərdi [11]. Hərbi əməliyyatlar zamanı Taşir şirkətlər qrupunun rəhbəri Samvel Karapetyan Ermənistanda və Azərbaycan Respublikasının Ermənistanın işğalı altında olan Qarabağ bölgəsində müxtəlif layihələrin həyata keçirilməsi məqsədi ilə 3 milyon ABŞ dolları ayırdı [7].

Qeyd etmək lazımdır ki, Rusiyadan Ermənistana sözdə deyilən humanitar yardımı, əslində isə silah və sursat daşınmasını Armenia Avia və Nord Star aviaşirkətləri vasitəsilə həyata keçirdi. Ermənistanın Rusiya Federasiyasındakı səfirliyi çarter reysləri barədə məlumat verdi [13]. “Humanitar yardım” adı altında Ermənistana silah-sursat verilir. Həmçinin, 2020-ci ilin oktyabrında Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinə məlum oldu ki, Ermənistan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyi tərəfindən erməni diasporu adından “humanitar yardım” adı altında ölkəyə silahlar gətirilir. Daşımaq üçün Ermənistan hökuməti tərəfindən qeydə alınan hava şirkətlərinin təyyarələrindən istifadə olunurdu. Rusiyanın “Naçionalnaya oborona” jurnalının baş redaktoru İqor Korotçenko bu çatdırılmalarla bağlı yazırdı ki, onlar əsasən silahların alınması və qaçaqmalçılığı üçün kifayət qədər maliyyə vəsaiti olan erməni diasporunun qatı millətçi düşüncəli nümayəndələri tərəfindən maliyyələşdirilmişdir [15].

2020-ci ilin sentyabr ayının sonuna qədər Rusiya Erməniləri İttifaqının rəhbərliyi 20 minə yaxın erməninin - Rusiyadakı diaspora mühacirlərinin hərbi hərəkətlərdə iştirak edəcəyi barədə məlumatlar yaydı. Beləliklə, Rusiyadakı diaspor erməniləri muhdulların toplanması prosesində fəal iştirak etdi. Onlar Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətinin həyata keçirilməsində iştirak etdilər.

Müharibədə Ermənistanın məğlub olması və Azərbaycan, Rusiya, Ermənistan arasında üçtərəfli bəyannamənin imzalanması Rusiyadakı erməni təşkilatlarının hiddətinə səbəb oldu. Bununla əlaqədar bəzi təşkilatların nümayəndələri Ermənistan maliyyə yardımının ayrılmasının dayandırılmasını və baş nazirin istefasını tələb etdilər. 2021-ci ildə REİ-nin sədri Ara Abramyan Nikol Paşinyanı satqın, yalançı adlandıraraq Azərbaycanın əsirliyi altında olan hərbciləri azad etməməkdə ittiham etdi.

Rusiya ermənilərinin əksəriyyəti regionda sülh proseslərinin başlamasını dəstəkləmir. Nikol Paşinyandan administrasiyasının işindən onların açıq narazılıqları da buradan qaynaqlanır. Müharibədəki məğlubiyyət Rusiyadakı erməni diasporunun da uğursuzluğunu göstərdi.

Rusiyadakı erməni diasporu bəzi rus siyasətçilərini, ictimai xadimləri və tanınmış şəxsləri rüşvətlə ələ almaq vasitəsindən də istifadə edirlər. Buna görə də bəzi ermənipərəst rusiyalı deputatların fəaliyyəti həm Azərbaycanla Rusiya arasında iki-tərəfli münasibətlərə, həm də regionda sülh danışıqları prosesinə mənfi təsir göstərmişdir.

Beləliklə, araşdırmalar onu göstərir ki, diaspor amili Rusiya-Ermənistan münasibətlərində xüsusi rola malik deyildir. Belə ki, əsassız xülyalarla çıxış edən Rusiyadakı erməni təşkilatları bu illər ərzində demək olar heç nəyə nail ola bilməmişlər. Müxtəlif fondlar və ayrı-ayrı erməni iş adamları tərəfindən dəstəklənmələrinə baxmayaraq, bütün söyləri İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı boşa çıxdı.

Nəticə

Beləliklə, aydın olur ki son illərdə Ermənistanda informasiya sahəsində aparılan siyasətdə əsas məqsəd Rusiya və rus dilinin təsirini azaltmaqdır. Ermənistan parlamentinin 2020-ci ildə “Audiovizual media haqqında” qanun avqustun 5-dən qüvvəyə mindi. Qəbul edilən qanuna əsasən, Rusiya telekanalları artıq hökumətlərə-rası müqavilə əsasında yayımlanmağa başladı. Lakin 2023-cü ilin sentyabr ayında Ermənistan hakimiyyəti Rusiya telekanallarının bağlanması müzakirəsini yenidən gündəmə gətirdi. Bütün aparılan tədbirlər Ermənistan hökumətinin rus dilinin yayılmasının qarşısını almaq məqsədini güdür.

İki dövlət arasında humanitar sahədə olan əməkdaşlıqda diaspor və erməni təşkilatları amili də özünəməxsus yer tutmuşdur. Belə ki, diasporun əsas fəaliyyətindən biri də erməni dəyərlərini və mədəniyyətini təbliğ etməkdir. Rusiyada yaşayan ermənilərin birgə söyləri nəticəsində yaranmış Rusiya Erməniləri İttifaqının, digər icma və təşkilatların əsas fəaliyyəti erməni ideallarını təbliğ etməkdir.

Rusiyada böyük erməni icması ilk növbədə iqtisadi miqrasiyanın nəticəsidir. Onların bir çoxunun diaspor strukturlarına qoşulmamağa üstünlük vermələrinə baxmayaraq, müəyyən hissəsi hələ də Ermənistanın daxili və xarici siyasətində fəal iştirak edirlər. Bundan əlavə, diaspor erməniləri öz maraqlarını təbliğ etmək üçün Rusiya hökumətinin nümayəndələrinə də sponsorluq edirlər. Lakin İkinci Qarabağ müharibəsi onu göstərdi ki, Rusiyadakı erməni diasporu Ermənistanın daxili siyasətinə növbəti müdaxilə cəhdləri və vəziyyətə təsir etməkdə müvəffəq olmadı.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Армения может отключить российские телеканалы
<https://www.forbes.ru/society/497573-armenia-mozet-otklucit-rossijskie-telekanaly>
2. «Армянская диаспора России - демография, политическое положение и общественное мнение»
<https://kavkaz-uzel.eu/blogs/83781/posts/49967>

3. Газеты «Республика Армения» и «Айастани Анрапетутюн» прекратят издаваться с 1 июня

<https://am.sputniknews.ru/20230401/gazety-respublika-armeniya-i-ayastani-anrapetutyun-prekratyat-izdavatsya-s-1-iyunya-57557538.html>

4. Дятлов В., Мелконян Э. Армянская диаспора: очерки социокультурной типологии, Ереван: Институт Кавказа, 2009, 207 с.

5. Закон Республики Армения «О телевидении и радио», принятый 9 октября 2000 года

<http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1464&lang=rus>

6. Идеология САР

<https://sarinfo.org/about/Ideology/goals/>

7. Миллиардер Самвел Карапетян продолжает помогать Арцаху

<https://t.me/reartsakh/4779>

8. Министр образования Армении пригрозил штрафами за нарушение закона о языке

<https://m.ru.armeniasputnik.am/society/20180610/12573760/ministr-obrazovaniya-gotovit-shtrafy-za-narushenie-zakona-o-yazyke.html>

9. На пути к САР

<https://sarinfo.org/about/milestones/on-the-way/>

10. Национальный состав России 2024 (перепись 2020)

<https://www.statdata.ru/nacionalnyj-sostav-rossii>

11. «Первая партия помощи от Союза армян России уже в пути» <https://sarinfo.org/news/novosti-sar/pervaya-partiya-pomoschi-ot-soyuza-armyanrossii-uzhe-v-puti.html>

12. Петросян Т. Армянские аналитики исключили антироссийскую подоплеку нового закона о медиа

<https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/352792/>

13. Посольство Армении в России

<https://www.facebook.com/armembrus>

14. Посольство РФ в Армении отреагировало на новый закон об аудиовизуальных медиа http://arka.am/ru/news/society/posolstvo_rf_v_armenii_otreagirovalo_na_novyy_zakon_ob_audiovizualnykh_media

15. «Поставки оружия в Армению – путь к большим жертвам в Карабахской войне»

<https://vestikavkaza.ru/news/postavki-oruzia-v-armeniu-put-kbolsim-zertvam-v-karabahskoj-vojne.html>

16. Президент Армении подписал закон об аудиовизуальных медиа, который заменит закон о СМИ

http://arka.am/ru/news/society/prezident_armenii_podpisal_zakon_ob_audiovizualnykh_media_kotoryy_zamenit_zakon_o_smi/

17. Российские каналы не будут отключать в Армении

<https://qafqazinfo.az/news/detailru/-20820>

18. Халатян А. Армения ограничивает себе доступ к российскому телевидению <https://www.kommersant.ru/doc/4443065>

19. «Հայաստանի Հանրապետություն» և «Ռեսպուբլիկա Արմենիա» թերթերի տպագրությունը կդադարեցվի- (“Ayastani Anrapetutyun” vә “Respublika Armeniya” qәzetlerinin çarı dayandırılacaq).

<https://arm.sputniknews.ru/20230401/hajastani-hanrapetutjun-ev-respublika-armenia-terteri-tpagrutjony-kdadarecvi-57557226.html>

20. Ով ավելի մեծ սուտ ասի, կստանա Կրեմլի կեսը. Արայիկ Հարությունյան- “Kim çox yalan danışsa, Kremilin yarısı onundur”- Arayik Harutunyan

<https://www.aysor.am/am/news/2023/09/24/%D5%B0%D5%A1%D6%80%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6%D5%B5%D5%A1%D5%B6/2157035>